

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р Кирилка Симеонова Тагарева – доцент в Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'

в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки

професионално направление 3.2. Психология

докторска програма *Педагогическа и възрастова психология*

Автор: Елизавета Андреевна Емельянова

Тема: *Психологически характеристики на проявата на гражданска позиция в ранното и късно юношество*

Научен ръководител: проф. д.пс.н. Веселин Костов Василев – Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-1783 от 12.04.2019 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема *Психологически характеристики на проявата на гражданска позиция в ранното и късно юношество* за придобиване на образователната и научна степен 'доктор' в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология, докторска програма *Педагогическа и възрастова психология*.

Автор на дисертационния труд е Елизавета Андреевна Емельянова – докторантка на самостоятелна подготовка към катедра „Психология“ с научен ръководител проф. д.пс.н. Веселин Костов Василев.

Представеният от Елизавета Емельянова комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Елизавета Андреевна Емельянова е завършила бакалавърска степен, специалност психология в Москва, в Московския градски психолого-педагогически университет през 2013 година, а магистърска степен е придобила в Италия, в Първия Римски университет „La Sapienza“ през 2015 г. В момента Е. Емельянова работи като преподавател в катедрата по

възрастова психология на името на Людмила Филипова Обухова в Московския държавен психолого-педагогически университет в Русия.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Дисертационният труд на Емельянова е посветен на гражданството и гражданската позиция на юношите и младежите. Проблемът е актуален в научно и научно-приложно отношение, защото гражданството може да бъде разбрано като форма на социално-политическа идентичност на личността, а, според някои автори (Е. Ериксън и др.), идентичността е фундаментално личностно постижение на юношеството и важна стъпка към превръщането на юношите във възрастни хора. Дисертантката поставя важния въпрос за тези психологически характеристики, които оформят гражданската позиция на младите хора и подготовката им за социална реализация чрез познаването, владенето и използването на човешките права и свободи, съобразени със законите на съвременното демократично общество. Конкретните задачи, които си поставя дисертантката се отнасят до психологическите фактори, които влияят върху формирането на обществената активност на юношите и на тяхната гражданска компетентност и гражданска позиция.

3. Познаване на проблема

Дисертантката Елизавета Емельянова познава състоянието на проблема и оценява творчески литературния материал, в литературния обзор личи умението ѝ да интерпретира критично дискутираните теоретични постановки и емпирични факти.

2. Методика на изследването

В своето емпирично изследване дисертантката избира да приложи пет метода:

1. Civic Measurement Models: Tapping Adolescents' Civic Engagement „Модел на измерване на гражданствеността: диагностика на гражданската активност“. (Constance A. Flanagan, Amy K. Syvertsen, and Michael D. Stout)
2. Assessing civic moral disengagement „Оценка на освободеността от гражданските морални норми“. (Gian Vittorio Caprara, Roberta Fida, Michele Vecchione, Carlo Tramontano, Claudio Barbaranelli)
3. The Developmental Assets Profile (DAP) „Профил на ресурсите на развитие“
4. Методиката „Дж. Маршиа. Незавършените изречения“ - модификация на В. Р. Орестова (1966, Орестова В.Р. 2001)
5. Полуструктурирано интервю (Л. Ф. Обухова).

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Представеният дисертационен труд е структуриран в няколко части: увод, три глави, заключение и приложения. Общият обем на дисертацията е 259 стандартни машинописни

страници. Използваните литературни източници са 199. Библиографията съдържа само източници, релевантни на темата. Посочените източници включват значими разработки по разглеждания проблем както у нас, така и в Русия, така и в други страни.

В първата глава на дисертационния труд Елизавета Емельянова прави задълбочен анализ на литературата по изследваната проблематика. Литературния обзор отговаря на идеята, заложена в заглавието. Разгледани са възгледите на редица автори като Е. Ериксън, Дж. Маршиа, Л. И. Божович, Б. Г. Ананиев, Л. П. Буева, И. С. Кон, А. Н. Леонтиев, В. Н. Мясищев, А. В. Петровски, Н. И. Рейнвалд, С. Л. Рубинщайн и др. Анализът е обединен около проблемите на юношеството и гражданското развитие на личността. Изведени са осем извода за психологическите особености на гражданската позиция на съвременните юноши и девойки.

Теоретичните положения, сформирани в първа глава, стават изходна научна база на дисертатката в конструирането на собственото емпирично изследване, чийто цел, задачи, хипотези, са представени във втора глава на работата. Целта на изследването – изучаването на особеностите на гражданската позиция в ранното и късното юношество във връзка с преодоляването на психологическия мораториум при прехода от ранно към късно юношество - е достижима; задачите са в съответствие с целта. В тази глава дисертантката е представила методиките на изследването с помощта на които тя изследва нивото на гражданската активност на юношите, тяхното отношение към нарушаването на обществените морални норми, оценява сформированността на гражданската позиция и статуса на его-идентичността. Емпиричното изследване е проведено с общо 729 лица. От тях 350 са ученици в общообразователно училище „А. П. Мересиев“ и 379 са студенти в Московския държавен психолого-педагогически университет.

Трета глава е посветена на резултатите от изследването и техният анализ при изучаване на психологическите характеристики на гражданската позиция на юношите. Логиката в анализа следва анализа на резултатите от прилагане на избраните методи в изследването и връзка между тях. По този начин докторантката търси и намира окончателна оценка по основните направления в изследването. По отношение на диагностиката на гражданската позиция анализът е направен по основните критерии: политическа активност, политическа съзнателност, нравствени ориентири и сътрудничество в малки социални групи. В таблици и диаграми са представени резултати и анализ на оценяването на освободеността от граждански морални норми по критериите морално оправдание, изгодно сравнение, изместване на отговорността, дифузия на отговорността, изопачаване на последствията, приписване на вина и дехуманизация. По същия начин умело Е. Емельянова търси ролята на семейство и училището като фактори в развитието. Анализирани са динамиката в развитието на его-идентичността на младите хора и в различните страни на самоопределението: професия, политика, приятелство, любов, семейство.

В края на работата ди-

сертантката коректно е формулирала в тезистна форма основните изводи, до които е достигнала.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Научно-приложните приноси в дисертационния труд се заключават в прилагане на нов подход към изучаване на гражданската компетентност на юношите във връзка с преодоляването на психологическия мораториум на идентичността. Приемам приносите, които напълно отговарят на съдържанието на дисертационния труд и се заключават в следното: 1.

При изследването на личностната идентичност на юношите и девойките на възраст от 14 до 24 години е установено, че по-голямата част от тях демонстрират високо и средно ниво на гражданска активност; главно, формираната гражданска позиция се проявява в активно отношение на учениците и студентите към социалните процеси и политиката. Силно проявените качества на личността, необходими за формиране на гражданската позиция са нравствените ценности и политическата съзнателност 2. Относно четирите статуса на идентичност се установява, че при изследваните лица най-характерни са статусите Мораториум и Предрешена идентичност. Незначителен брой юноши притежават статуса Постигната идентичност. Установено е повишаване на статуса на его-идентичността при прехода от късното тийнейджърство към юношеството, а също така неравномерност при усвояването на различните сфери на самоопределение от юношите, което се проявява в неравномерното разпределение на статусите на егоидентичност. 3. Сравнителният анализ на нивото на гражданска активност и личностна его-идентичност показва, че на високото ниво на гражданска активност съответства както високо, така и средно ниво (статус) на идентичност. Характерна особеност е значителното изпреварване на развитието на гражданска активност в сравнение с формирането на егоидентичността.

Резултатите от проведеното изследване могат да служат за изграждане на модел за гражданското образование в образователните заведения.

Принос за практиката, за обучението и образованието на ученици и студенти са частично внедрените от дисертантката методи за практическата работа по гражданско образование с учениците на Московско средно училище (ГБОУ „А.П. Маресев“) и студентите от Московски университет (МГППУ) .

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите, които отразяват резултати на дисертацията са общо 4. Две от тях са самостоятелни статии; в едната се разглежда формирането на гражданската позиция на юношите в крос-културен аспект, а в другата се изучава сформираността на гражданската позиция при студентите. Другите две статии са в съавторство.

9. Лично участие на докторантката

От работата се вижда, че Елизавета Емельянова е вложила лични усилия и труд в изработването на дисертацията. Дисертантката е приложила пет инструмента в изследването, обработила е получените данни от 729 изследвани лица, приложила е прецизен анализ на резултатите. Считам, че формулираните приноси и получени резултати са лична заслуга на дисертантката.

10. Автореферат

Авторефератът дава ясна представа за дисертационния труд. Той е направен според изискванията и отразява основните резултати, постигнати в дисертацията.

11. Критични забележки и препоръки

Препоръките ми са свързани с това, докторантката да продължи да работи все така искрено и детайлно в това направление.

12. Лични впечатления

Познавам Елизавета Емельянова от 2016 година като докторант в катедра „Психология“ и като преподавател в Московския държавен психолого-педагогически университет, с който Пловдивския университет поддържа сътрудничество. Впечатленията ми от Е. Емельянова са положителни – тя е активна и отговорна, прецизна и коректна.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Представеният дисертационен труд има богато съдържание в различни направления: поставя въпроси за съвременното образование за демократично гражданство, за юношеското търсене в развитието и др. Препоръчвам публикуване на научни студии и на монография по темата.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати напълно съответстват на специфичните изисквания на Педагогическия факултет, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че Елизавета Андреевна Емельянова притежава дълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност *педагогическа и възрастова психология* като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен 'доктор' на Елизавета Андреевна Емельянова** в област на висше образование: Социални, стопански и правни науки, професионално направление Психология, докторска програма Педагогическа и възрастова психология.

10.06.2019 г.

Рецензент:
Доц.д-р Кирилка Тагарева